

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

in dit nummer:

- 1
Bibliofilie als conserveringsmethode
Het selectieprobleem opgelost?
- 2
Het geheugen van Nederland verpulvert
Maar hoe snel gaat dat dan?
- 3
Metamorfozen
Verleidelijke metamorfose in Candlelight
- 4
'Wy hâlde ús sprake fêst'
Het FLMD en het Selskip 1844
- 5
Het pijnlijk raadsel van het lijden
Het verzameld werk van de schrijfster Wilma
- 6
Een wereld van verschil?
Conservering in archieven en bibliotheken
- 8
Snippers

Redactie

Dennis Schouten, Ingeborg Verheul
met bijdragen van: Jelle Krol,
Flip Maarschalkwerd

Metamorfoze Nieuws

ISSN 1387-084X, verschijnt 3x per jaar

Koninklijke Bibliotheek
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90407, 2509 LK Den Haag
telefoon 070 314 03 73 / 070 314 04 25
fax 070 314 04 27
e-mail metamorfoze@konbib.nl
website <http://www.konbib.nl/metamorfoze>

Het derde jaar van *Metamorfoze* is goed begonnen. Achttien instellingen werken aan de conservering van 54 projecten literaire collecties, drie bibliotheken werken aan het project Behoud Nederlandse Boekproductie.

Ongeveer veertien landelijke dagbladen en een oorlogskrant zijn op compleetheid gecontroleerd en liggen klaar voor verfilming. Diverse onderzoeksprojecten worden uitgevoerd en het tweede rapport in de *Metamorfoze*-reeks is verschenen. In deze nieuwsbrief wordt daar uiteraard aandacht aan besteed. Twee literaire collecties staan in de schijnwerpers: een collectie uit Leeuwarden en een uit Apeldoorn. Ook keren we nog een keer terug naar het *Metamorfoze*-symposium in november vorig jaar.

Bibliofilie als conserveringsmethode

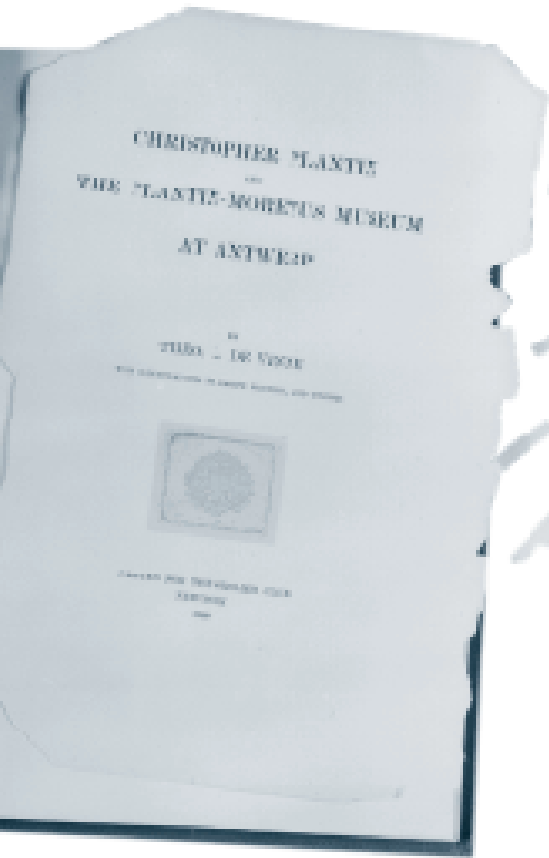
Het selectieprobleem opgelost?

Toen de schrijver Jan Greshoff in 1948 zestig jaar werd, verscheen een boekje met negen essays van zijn hand, die 'boeken' als thema hadden. Het had de veelzeggende titel *Mijn vriend Coster* en werd uitgegeven door de Nederlandsche Vereniging voor Druk- en Boekkunst in een genummerde oplage van 400 exemplaren.

Spoorweglectuur

In zijn essay *Opvoedkundige opmerkingen betreffende het boek en boeken* geeft Greshoff zijn visie op het verschijnsel bibliofilie. Enerzijds plaatst hij kritische kanttekeningen bij de *tulpenhandel* in eerste drukken en antiquarische uitgaven, anderzijds ziet hij ook positieve kanten aan de bibliofilie. 'Verstandige bibliofilie heeft haar nut, haar grote nut. Verstandige bibliofilie redt een groot deel van de letterkunde voor de toekomst.

Het staat onomstotelijk vast dat vrijwel alle boeken die niet op houtvrij Hollands of een ander zuiver lompenpapier papier gedrukt zijn, binnen betrekkelijk korte tijd tot stof vergaan zullen zijn. Ik zelf bezit een bundel poëzie van Henri de Regnier, die zo ongeveer rond 1910 uitgegeven zal zijn en waarvan het papier al donkerbruin geworden is, zodat het nog bij mijn leven geheel verpulverd zal zijn. Alleen de weinige exemplaren, ten bate van de bibliofielen gedrukt, zullen de letterkunde van heden bij de volgende geslachten bekend maken. En daar de bibliofilie zich zoniet uitsluitend, dan toch in hoofdzaak beperkt tot boeken van enige letterkundige waarde, en de spoorweglectuur tot nu toe niet op japans papier gedrukt wordt, blijkt hieruit, dat de veel gesmade manie der boekvergoders nog wel tot iets goed en nuttig is!

Gemeen, lelijk papier

Duidelijke taal. Maar Greshoff laat het hier niet bij. Hij verwoordt vervolgens het standpunt van de Engelse auteur George Moore (1852-1933): 'Volgens hem verschijnt er zoveel minderwaardige lectuur op de markt dat de langzame maar zekere vernietiging ervan als een zegen moet worden beschouwd. De meeste boeken zijn nauwelijks waard om eenmaal gelezen te worden, van herlezen is geen sprake en voor een volgend geslacht hebben zij geen nut'.

Het gebruik van houtpapier moge dan een zegen zijn voor de letterkunde, Moore vindt het wel een probleem dat 'zovele mooie kostelijke bomen er voor geveld worden. Hele bossen worden geofferd om er papier van te maken, gemeen, lelijk papier, waar gemene, lelijke boekjes op gedrukt worden'.

Survival of the fittest

Het is verleidelijk de Darwiniaanse opvattingen van Greshoff en Moore serieus te nemen. Het

beste blijft over. Als literair erfgoed werkelijk belangrijk is, wordt het op goed papier gedrukt in bibliothele uitgaven, die de eeuwigheid kunnen weerstaan. Helaas weten bibliofielen soms even weinig van papierkwaliteit als uitgevers van goedkope lectuur. Een van de meest schrijnende voorbeelden van zogenaamde 'brittle books' in de collectie van de Koninklijke Bibliotheek is een fraaie uitgave van Theodore de Vinne's boek over Christoffel Plantijn uit 1888, uitgegeven door het gerenommeerde bibliofielenvereniging *The Grolier Club* in New York in een beperkte oplage. De inhoud van dit volkomen verpulverde boek kon ternauwernood door microverfilming behouden worden. Een deel van de 'spoorweglectuur' uit dezelfde periode is er gelukkig nog steeds redelijk aan toe en wordt eveneens verfilmd in het kader van het project *Behoud Nederlandse Boekproductie*. En dat is maar goed ook.

Dennis Schouten

Het papieren geheugen van Nederland verpulvert

Maar hoe snel gaat dat dan?

Het is een klein kunstje om de buurman te laten zien wat het probleem is met het papier dat sinds 1840 op grote schaal wordt gebruikt voor de productie van boeken, kranten en tijdschriften. Neem een dundrukuitgave van Couperus' *Eline Vere* uit 1975 en leg die naast een pocketuitgave van hetzelfde boek uit 1985. Het is direct duidelijk: het pocketpapier dat veel meer hout en lignine bevat, is sterker verkleurd dan het dundrukpapier van tien jaar eerder.

'Maar is er dan iets te zeggen over de snelheid waarmee dat papier zoveel slechter wordt?', vraagt de buurman. Men neme vervolgens de krant van gisteren, legde die een middagje in de zon en de krant zal sterk vergelen (verbruinen zegt de deskundige).

Nog een week of wat wachten en de krant zal verkrumelen waar je bij staat.

Klimaatkast

Sinds de jaren '50 proberen bibliotheken en archieven over de hele wereld zinnige uitspraken te doen over de snelheid van papierverval. Er bestaan verschillende methoden om het vervalproces van papier te onderzoeken. Vaak wordt hierbij gebruik gemaakt van een klimaatkast, waarmee op kunstmatige wijze testpapieren worden verouderd.

Ook de KB voert in het kader van het conserveringsonderzoek voor *Metamorfoze* kunstmatige verouderingstests uit. Testboeken van uiteenlopende soorten papier worden in relatief korte tijd in de klimaatkast blootgesteld aan extreme omstandigheden van temperatuur en luchtvochtigheid. Dergelijke tests worden uitgevoerd om het effect van een conserveringsbehandeling op lange termijn te kunnen voorspellen.

Illustratie Henk Porck

Bureauonderzoek

Tegelijkertijd is er de afgelopen twee jaar een bureauonderzoek uitgevoerd op basis van de vakliteratuur en discussie met deskundigen. Doel daarvan was om een overzicht te krijgen van de huidige stand van zaken van de mogelijkheden en beperkingen van kunstmatige-verouderingsanalyse. Zo'n overzicht zou niet alleen nuttig zijn voor de direct betrokken conserveringsonderzoekers, maar ook voor functionarissen die verantwoordelijk zijn voor het uitwerken van een conserveringsbeleid. Uit het onderzoek is gebleken dat essentiële vragen over kunstmatige veroudering nog niet bevredigend zijn beantwoord, en dat er in de praktijk nog geen algemeen geaccepteerde standaardmethode wordt toegepast. Er zijn nog veel onbeantwoorde vragen. Hebben de tests bijvoorbeeld daadwerkelijk een voor-

spellende waarde? De meningen zijn verdeeld. Ook bestaat er onenigheid over de meest geschikte condities waaronder de kunstmatige veroudering dient plaats te vinden.

Rapport

Begin april is in de Metamorfoze-reeks een rapport over dit onderzoek verschenen, geschreven door Henk Porck, conserveringsonderzoeker van de KB. Het rapport heeft de titel *Snelheid van papierverval. De betrouwbaarheid van prognoses op basis van kunstmatige-verouderingstests*. Een van de conclusies van dit rapport luidt dat de huidige kunstmatige verouderingstests geen betrouwbare gegevens opleveren voor het bepalen van de snelheid van het verval van papier.

De toekomst

Het rapport doet enkele praktische aanbevelingen en suggesties voor alternatieve wijzen van benadering van de vraag hoe snel papier verval. Daarnaast wordt voorgesteld om, onder auspiciën van de CPA/ECPA, een internationale bijeenkomst te organiseren over dit thema. Daar zal wellicht de huidige patstelling kunnen worden doorbroken. En misschien lukt het om te komen tot een gezamenlijke aanpak van de problematiek. De tekst van het rapport zal in de tweede helft van 1999 te vinden zijn op de website van Metamorfoze. Binnenkort verschijnt ook een Engelstalige versie van het rapport, uitgegeven door de CPA/ECPA.

Ingeborg Verheul

Metamorfozen

Verleidelijke metamorfose in Candlelight

Zij is de heldin van het verhaal. Ze heeft een ingetogen karakter, heeft een baantje in de dienstverlenende sector, ziet getrouwd zijn als ultieme levensvervulling, maar heeft nog nooit een relatie gehad. Hij is een zakenman van ongeveer dertig, rijk, knap en van het type ruwe bolster, blanke pit. Na een meeslepend, soms moralistisch verhaal, waarin zich tussen de hoofdpersonen een voorzichtige liefdesrelatie ontwikkelt, volgt een happy end: ze vinden elkaar. Ziehier in grote lijnen de inhoud van het gemiddelde 'boeketreks-romannetje'. Ze zijn overal te koop: zelfs in de supermarkt. De oplagen zijn enorm, en maandelijks verschijnen er weer nieuwe titels in de romantische reeksen van Bouquet, Harlequin en Candlelight. Ze worden vooral gelezen door meisjes van zestien en huisvrouwen. De culturele elite leest ze niet en doet ze af als 'pulp' en 'kitsch'.

Nummer 893 uit de *Candlelight*-reeks, verschenen in 1998, is getiteld *Verleidelijke Metamorfose*. Ook romannetjes in dit genre behoren tot ons cultureel erfgoed en worden bewaard in het Depot van Nederlandse Publicaties in de KB. De omslagtekening laat zien dat onze helden voldoen aan de stereotype beschrijving van de romanpersonages. En waar het verhaal over gaat? Devin Terrill krijgt de taak om tijdens een cruise Brittini, de zuster van zijn beste vriend, te behoeden voor misstappen. Devin herinnert zich Brittini van vroeger: een lelijk eendje. Maar onze heldin heeft een metamorfose ondergaan: 'De slanke, mooi gebouwde blonde vrouw die ze was geworden, kon elke man volkomen uit zijn evenwicht halen. Alleen had ze nooit verwacht dat ze de aandacht zou trekken van Devin – een man naar wie ze ooit wanhopig had verlangd en die haar

geen blik waardig had gekeurd. Nu was het tij gekeerd [...]. Hoe het afloopt? Natuurlijk: met een tedere zoen.

Ingeborg Verheul

‘Wy hâlde ús sprake fêst’

Het FLMD en het Selskip 1844

Het Fries Letterkundig Museum en Documentatiecentrum (FLMD) viert dit jaar zijn veertigjarig bestaan. Het werd in 1959 opgericht naar het voorbeeld van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum (NLMD) om op een centraal punt in Friesland aandacht te schenken aan en belangstelling te wekken voor de Friese letterkunde en haar geschiedenis. In dit jubileumjaar zal in Leeuwarden in de historische stins, waarin het FLMD is gehuisvest, onder andere de literaire stadswandeling, die in het museum begint en eindigt, in een herschreven en aangepaste editie worden uitgegeven. Ook zal na een interne verbouwing, de permanente tentoonstelling Friese literatuur in document en prent in een enigszins grotere en toegankelijker ruimte van het museum opnieuw worden vorm gegeven.

Harmen Sytse Sytstra

foto: FLMD, Leeuwarden.

Promotie van het Fries

In de nieuwe opstelling van de permanente expositie zal zeker de rol van het ‘Selskip foar Fryske Taal en Skriftekennisse’ worden belicht. De betekenis in de negentiende eeuw van deze in 1844 opgerichte vereniging voor Friese taal en kennis der literatuur kan voor wat betreft de ontwikkeling van de positie van het Fries ongetwijfeld moeilijk worden overschat. De vereniging nam belangrijke initiatieven op het gebied van zowel de bestudering als de beoefening van de taal.

Door middel van de publicatie van *De Fryske boekstavering* werd in 1879 een handleiding geboden voor een uniforme spelling van het Fries. De syntaxis werd beschreven en er werden woordverzamelingen aangelegd, maar ook praktisch stimuleerde het Selskip het gebruik van het Fries in bijvoorbeeld de zang, het onderwijs en op het toneel. Bovendien verbreidde het Selskip het geschreven Fries door de uitgifte van (jaar)boeken en tijdschriften.

Minder deftig

Weliswaar bestond in de vorige eeuw ook het al in 1827 opgerichte ‘Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde’, maar dat meer ‘deftige’ gezelschap - het bestond haast uitsluitend uit leden uit de hoogste Friese kringen - legde zich meer toe op de Friese geschiedenis dan op Friese taalkunde. Bovendien was de door het Genootschap geborgde taal het Nederlands, terwijl de leden

van het Selskip er de voorkeur aan gaven om zich zoveel mogelijk van het Fries te bedienen.

Beroemde negentiende-eeuwers

Het is dan ook niet verwonderlijk dat van nagenoeg iedereen die Fries schreef en zich in de negentiende eeuw bezig hield met Friese taal- en letterkunde wel een of ander document terug te vinden is in het archief van het Selskip. Namen van bekende Friese taal- en letterkundigen die men in het archief aantreft zijn o.a.: Tiede Roelofs Dykstra, Harmen Sytstra, Jacobus van Loon, Gerben Colmjon, Hjerre Gjerrits van der Veen, Waling Dykstra, Tjibbe Geerts van der Meulen, Johan Winkler en Jan Jelles Hof. Ook treft men documenten aan van mensen die minder nauw bij het reilen en zeilen van het Selskip waren betrokken, zoals de gebroeders Eeltje en Joost Halbertsma en Piter Jelles Troelstra.

Selskip en Metamorfoze

In sommige opzichten, zeker voor wat de letterkunde betreft, bouwt het FLMD voort op de grondslagen die al in de vorige eeuw door het Selskip zijn gelegd. Het sprak daarom min of meer voor zich dat wij, toen wij van het Metamorfoze-project hoorden, meteen aan het archief van het Selskip dachten. Het archief dat in de oorlogsjaren 1940-1945 al door de vermaarde Friese dominee/historicus dr. J.J. Kalma werd geïnventariseerd, is voor Friese (literatuur)historici nog altijd een belangrijke bron die jaarlijks relatief veel-

vuldig wordt geraadpleegd. Nu de verfilming van dit belangrijke onderdeel van de collectie van het FLMD gereed is gekomen, zijn wij er gerust op dat dit archief ook in de toekomst net zo vaak of wellicht nog vaker kan worden gebruikt als in het verleden, maar dan zonder dat het steeds uit het depot voor het licht gehaald hoeft te worden.

Jelle Krol

De Selskip-collectie bevat circa 3 meter archivalia, waaronder notulen, bestuursstukken, verslagen van commissies etc. Daarnaast bevat het archief ook correspondentie tussen, manuscripten van en diverse varia-stukken die betrekking hebben op het merendeel van de Fries schrijvende auteurs uit zowel de negentiende als het begin van de twintigste eeuw. In het kader van Metamorfoze wordt een tweede Selskip-collectie geconserveerd in de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Deze laatste collectie bestaat uit een nagenoeg complete verzameling van alle Friestalige werken die in de periode 1844-1897 zijn verschenen (circa 1200 banden).

Het pijnlijk raadsel van het lijden

Het verzameld werk van de schrijfster Wilma

‘Waar het alles vandaan komt, weet ik niet, maar dit is zeker, wat ik schrijf heeft te maken met de lange ziektejaren van vroeger en met het leven zoals het daarna tot mij kwam, met al de droefheid en al het lijden dat er in de wereld is’, schreef Wilma in 1950.

Overgevoelig

Wilma werd als Willemina Vermaat op 14 mei 1873 geboren in het Betuwse Zetten. Haar moeder stierf toen zij elf jaar was. De jaren hierna vielen het overgevoelige meisje zwaar. Een streng godsdienstige tante zorgde voor het huishouden. De vader, een studieuze en in zichzelf gekeerde leraar, vervreemde van zijn gezin. Wilma bezocht de kweekschool en werkte korte tijd in het onderwijs in Apeldoorn. Rond haar twintigste viel zij viel ten prooi aan een langdurige en ernstige lichamelijke en psychische crisis. Tijdens de eerste wereldoorlog raakte Wilma betrokken bij groepen die steun verleenden aan vluchtelingen en oorlogsslachtoffers. Ze kwam in contact met de pacifist Kees Boeke en sloot zich aan bij zijn beweging. In de jaren twintig betrok ze samen met twee zusters een huis, de *Neumshutte* in de bossen bij Beekbergen.

Opwaartse wegen

In deze periode ging Wilma zich geheel op het schrijven toeleggen. Ze vond blijvende inspiratie in evangelische stromingen als de Möttlingerbeweging en de Christen-gemeenschap. In de volgende decennia bouwde ze een naam op in de christelijk georiënteerde Nederlandse literatuur. Ze publiceerde in de tijdschriften *Opwaartsche wegen* en *Ontmoeting*. Meer dan veertig romans en novellen verschenen van haar hand. Met Willem de Mérode, Roel Houwink, H.M. van Randwijk, Bert Bakker en Klaas Heeroma onderhield zij goede contacten. De taalkundige Heeroma redigeerde en corrigeerde een aantal van haar romans. Wilma bleef schrijven tot aan haar dood in 1967. Ze was een smalle, breekbare vrouw, maar met een

enorme geestkracht die gevoed werd door haar religieuze beleving en haar betrokkenheid bij haar medemensen.

Helpende hand

Het centrale thema in het werk van Wilma is wat ze eens ‘het pijnlijk raadsel van het lijden’ genoemd heeft. Waarom worden mensen soms zo gekweld door ziekte, gebrek, seksuele, maatschappelijke en psychische nood, en hoe kunnen ze geholpen worden. Voor Wilma is het belangrijk dat een mens in nood steun kan vinden bij een geestverwant, een helpende hand. Hoewel hierbij een sterk religieus element aanwezig is, gaat het bij Wilma toch om relaties tussen mensen en wat ze voor elkaar kunnen betekenen. Daarnaast legde ze ook de nadruk op de helende kracht van de natuur. Voor Wilma was dit niet alleen een literair thema, maar ook een levensvisie die ze zelf in praktijk bracht.

God’s gevangene

‘Een monsterproduct, Gifgas, Een zeer onzedelijk boekje, Weerzinwekkend, Smoezelig gedoe’. Zo werd de roman *God’s gevangene* van Wilma in de kritieken gekwalificeerd. Het boek, gepubliceerd in 1923, is het meest controversiele uit haar oeuvre. Dat kwam door de thematiek en de wijze waarop zij deze behandelde. *God’s gevangene* is het verhaal van een homofiele onderwijzer in een kleine

dorpsgemeenschap die vanwege zijn geaardheid door zijn omgeving als paria wordt behandeld en in een diep innerlijk conflict geraakt. Aan het eind van de roman wordt hem een uitweg geboden: in feite is hij een uitverkorene van God, voorbestemd voor een hogere, platonische, zuivere liefde. Deze beperkte vorm van acceptatie van homofilie ging echter al veel tijdgenoten te ver.

Herkenbaar

Wilma heeft vrienden verloren na de publicatie van *God’s gevangene*, maar ze kreeg er ook nieuwe bij. De dichter Willem de Mérode was een van hen. Er is wel gesuggereerd dat De Mérode model stond voor de hoofdpersoon in Wilma’s roman. In werkelijkheid schreef zij *God’s gevangene* voor Anton Kraak, lid van de groep rond Hein Boeke en vanaf het begin van de jaren twintig nauw met haar bevriend. Met de uitweg die zij de homo bood uit zijn innerlijke strijd legde Wilma hem een beperking op die momenteel waarschijnlijk niet als een oplossing zou worden beschouwd. Wilma heeft later erkend dat de eis van onthouding wel een erg hoge was, waaraan door slechts weinigen zou kunnen worden voldaan. Haar overtuiging liet haar echter geen andere keus. Voor de ontkerstende, rationele lezer van de jaren negentig blijft *God’s gevangene* een indringende en ontroerende roman met een nog steeds herkenbare thematiek.

Het verzameld werk van Wilma bevindt zich in de Bibliotheek Apeldoorn in een samenvangende collectie die aan de bibliotheek in permanente bruikleen is gegeven door de Wilma-Stichting. De boeken dateren uit de periode 1900-1950. Dankzij Metamorfoze wordt de collectie nu geconserveerd en voor het nageslacht bewaard. Wellicht de ultieme overwinning van Wilma op haar critici.

Dennis Schouten

Wilma in de jaren '20

foto: Collectie Wilma Vermaat,
Letterkundig Museum, Den Haag.

Een wereld van verschil?

Conservering in archieven en bibliotheken

Geen bibliotheekwet

Mijn plaats in de Beoordelingscommissie Metamorfoze biedt mij de mogelijkheid om vanuit mijn archivalistische achtergrond mee te denken over een van de grootste beheersproblemen die archieven en bibliotheken delen, te weten het verval van de papieren informatiedragers uit de periode vanaf circa 1840. De verwantschap tussen bibliotheken en archieven op dit punt maakt dat zij, hoewel al te vaak in gescheiden circuits, dezelfde taal spreken vanuit hun behoudstaken en onder verzuring, conservering, restauratie en schaduw-verfilming nagenoeg hetzelfde verstaan. De doelstellingen op dit punt zijn bovendien bijna identiek. Ik zou enkele kanttekeningen willen plaatsen bij die elementen die mij als archivaris in meer afwijkende zin zijn opgevallen.

Om te beginnen is daar het ontbreken van een Bibliotheekwet die zou kunnen verplichten het te behouden deel van bibliotheekcollecties in goede, geordende en toegankelijke staat te bewaren. Bunzigheid ten aanzien van te veel landelijke reglementering staat kennelijk een wettelijk kader in de weg voor het behoud van het niet-archivalische deel van de literaire, cultuur-historische en wetenschappelijke Collectie Nederland. Met uitzondering van de eigenaren van de Zutphense Librije, de collectie Ritman en de Bibliotheek van Ets Haim kunnen de eigenaren van menige fraaie collectie deze, dan wel onderdelen daarvan, in binnen- en buitenland te koop aanbieden. Het is aan de Minister van OCenW om met de Wet Behoud Cultuurbezit en eventueel een advies van de Raad voor Cultuur in de hand pijnlijke zaken te voorkomen. Ik vraag me zelfs af of het in alle gevallen bij wet- en regelgeving strikt verboden is dat een bibliothecaris de hem of haar toevertrouwde wiegedruk vernietigt.

Selectie

Anderzijds kennen bibliotheken geen verplichting tot het vernietigen van het hun

toevertrouwde materiaal, waarmee de archiefwereld wel opgezaald zit. Ik gebruik deze term bewust want – alle goede bedoelingen van dit wetsartikel ten spijt – moet ik met mijn vakgenoten constateren, dat wij nog niet voldoende in staat zijn om tot een eenduidig, algemeen aanvaard en betaalbaar selectiebeleid te komen. Een door de Rijksarchiefdienst met veel deskundigheid ontwikkeld selectiesysteem is dermate omstreden bij historici en media dat uitvoering in de oorspronkelijke vorm niet zonder meer haalbaar lijkt te zijn. Het bedoelde selectiebeleid richt zich op het behoud van zo'n 10 % van de bestanden op basis waarvan de hoofdlijnen van het overheidshandelen moet worden gereconstrueerd. Gemeentearchieven lijken zich wat behoudender op te stellen qua vernietiging, maar zullen dat bij ongewijzigd beleid moeten bezuren met bewaarplaatsen die tot de nok toe gevuld zijn met deels niet goed geordende, niet goed verzorgde en niet goed toegankelijke archivalia.

Substitutie

De op 1 januari 1996 in werking getreden nieuwe Archiefwet biedt evenwel vanuit andere hoek enig soelaas. Zonder op details in te gaan, wijs ik in dit verband op de uitbreiding van het begrip 'archiefbescheiden' met onder meer digitale informatiedragers, waarmee zich overigens een geheel nieuwe behoudsproblematiek heeft aangediend. Maar juist de digitale informatiedragers kunnen met kopie en microfilm wel degelijk de druk enigszins van de ketel halen doordat zij geaccepteerde vormen van substituering behelzen. Immers, sinds 1996 geldt dat ook niet-vernietigbaar materiaal onder bepaalde voorwaarden mag worden gesubstitueerd. In die zin, dat de originele bescheiden na overzetting van de informatie worden vernietigd en het substituuft archiefstuk wordt in de zin van de wet. Het moge duidelijk zijn, dat hierbij de grootst mogelijke zorgvuldigheid ten aanzien van volledigheid, leesbaarheid, toegankelijkheid en duurzaamheid dient te

Metamorfoze Nieuws 5 (december 1998) was vrijwel geheel gewijd aan het Metamorfoze-symposium van 11 november 1998. Bijgaande bijdrage van Flip Maarschalkerweerd is de iets ingekorte weergave van de laatste symposium-lezing in de rij van zeven, die we u als lezer van Metamorfoze Nieuws niet wilden onthouden.

zijn gewaarborgd. Deze verruiming van substitutiemogelijkheden is van belang niet slechts omwille van beperking van de opslagkosten en de vergroting van het gebruiksgemak bij raadpleging, maar vooral ook vanuit het oogpunt van het tegengaan van informatieverlies door verval van de papieren informatiedrager. In het geval van het allerslechtste materiaal is substitutie de enige oplossing om iets van de informatie te behouden.

Risico, staat en belang

Om tot een verantwoorde toepassing van de substituering in de archiefwereld te geraken is onderzocht in welke gevallen een dergelijke procedure acceptabel is. En hier kom ik bij Metamorfoze, ook al gaat het daarbij nu juist om behoud van het origineel, terwijl het bij archiefs substituering om vernietiging van het origineel handelt. De overeenkomst zit in het opstellen van verantwoorde criteria ten behoeve van het behoud van originelen. Om de vraag welke collecties voor subsidiering in het kader van Metamorfoze in aanmerking komen, in mijn geval om de vraag welke archiefstukken nooit of te nimmer mogen worden gesubstitueerd en dus ten eeuwige dagen geconserveerd dienen te worden. Opvallend is dat in beide gevallen de aspecten die tot verantwoorde keuzes moeten leiden nagenoeg dezelfde zijn. Het gaat dan om een

Negentiende-eeuws archief
foto: fotodienst Algemeen
Rijksarchief, Den Haag.

weging van de staat waarin het materiaal verkeert, het risico dat het loopt en het belang dat het vertegenwoordigt.

De in 1992 door de KB opgestelde 'Lijst van literaire collecties uit de periode 1840-1950 die in eerste instantie voor conservering in aanmerking komen' kent een prioriteitsvolgorde waarin ten aanzien van de factoren belang, de esthetische of artistieke waarde, uniciteit en de directe relatie met beroemde of historisch belangwekkende personen de sleutelwoorden zijn. Dit zijn dezelfde criteria die meegenomen worden bij de waardebeoordeling voor archiefsubstitutie.

Voorbeeld

Bibliotheken kunnen zich tot op zekere hoogte gelukkig prijzen met het ontbreken van een Bibliotheekwet analoog aan de Archiefwet. Die laatste schrijft weliswaar voor dat de overheden verplicht zijn hun archieven in goede staat te bewaren. Bijna vanzelfsprekend

ontbreekt daarbij een 'meetbare' aanduiding van het begrip 'goede staat', laat staan dat de wet een normering bevat ten aanzien van de middelen die de overheden daarin zouden moeten investeren. Kortom – ondanks een zeker toezicht op de lagere overheden ten aanzien van de archiefzorg – bepaalt elke overheid in de praktijk zelf hoe men aan de genoemde verplichting van 'goede staat' invulling geeft. De in ons land gebruikelijke bestuurlijke autonomie leidt op dit punt per definitie tot enorme verschillen. Met alle waardering voor de autonomie in onze rechtstaat staat deze bij tijd en wijle een meer gemeenschappelijke aanpak van de grootschalige vervalproblematiek in de weg. De bibliotheekwereld mag wat mij betreft op dit punt het Nederlandse archiefwezen tot voorbeeld strekken. Dat het mogelijk is gebleken een eenduidige lijst op te stellen en geaccepteerd te krijgen van prioriteiten ten aanzien van collecties verspreid over een groot

aantal instellingen, is iets dat ik nog niet zo makkelijk in de archiefwereld zie gebeuren. Dat op die lijst ook enkele archiefinstellingen met hun literaire collecties figureren wordt daarbij in dank aanvaard.

De wijze waarop over *Metamorfoze* is nagedacht en gepubliceerd, heeft stukje bij beetje maatschappelijke en politieke aandacht gegenereerd voor het probleem van het verval van papieren informatiedragers. De rol van het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal valt hierin zeer te prijzen. En zelf hoop ik dat er ooit nog een dag komt dat een aantal archiefinstellingen in ons land tijdens een kabinetsformatie in een pagina-grote advertentie in landelijke dagbladen de aandacht vestigen op het verpulverend geheugen van Nederland.

Flip Maarschalkerveerd

Snippers

Presentatie voor VPOD

Op dinsdag 8 december 1998 vond de jaarlijkse themadag plaats van de Vereniging van Pers- en Omroepdocumentalisten (VPOD). Als locatie was de KB gekozen en conservering was het thema. KB-medewerkers, betrokken bij het programma *Metamorfoze*, was verzocht hieraan een bijdrage te leveren. Dennis Schouten vertelde iets over de achtergronden en de uitvoering van het programma, Patricia Alkhoven over het conserveringsproject landelijke dagbladen. Beide sprekers strooiden daarbij kwistig met papiersnippers. Verder kwamen de schaduw- en zonzijde van de digitalisering aan de orde. De videofilm *Into the future* over de vergankelijkheid van digitale media zette de aanwezigen aan het denken. Dit somber intermezzo stond overigens de feestelijke presentatie van 'De Gelderlander op CD-Rom' niet in de weg; een gezamenlijke onderneming van dagblad *De Gelderlander* en het Gemeentearchief Nijmegen. Jan Beens,

archieffinspecteur van het Gemeentearchief Nijmegen, gaf een overzicht van het verloop van het project met aandacht voor de gebruikelijke ups en downs. Een leerzaam verhaal dat voor *Metamorfoze*-digitaliseringsprojecten interessante aspecten bevatte. Daarna volgde een demonstratie. Er werden enkele afleveringen van de krant getoond met belangrijke gebeurtenissen uit de laatste halve eeuw, zoals de moord op Kennedy en de WK-finale voetbal uit 1974. Dankzij de digitale revolutie blijven deze dieptepunten van de twintigste eeuw ons waarschijnlijk altijd achtervolgen. Tijdens de afsluitende borrel werden nuttige contacten gelegd. Een middag die zowel voor *Metamorfoze* als voor de VPOD interessant en vruchtbaar genoemd kan worden. Als dank voor de bijdrage van de KB kregen de sprekers een ingelijste toepasselijke cartoon aan geboden van de tekenaar Mark Retera.

Kleurenverfilming

In het kader van het *Metamorfoze*-onderzoek 'Conservering van bibliotheekmateriaal in kleur' zijn begin april drie literaire collecties in kleur verfilmd bij de Duitse firma Hermann & Kraemer in Garmisch-Partenkirchen. Een test met zeven prentenboeken uit de KB-collectie ging hieraan vooraf. Deze boeken werden niet alleen op microfilm gezet, maar ook gedigitaliseerd. Nadat het resultaat van deze test was goed-

gekeurd, was het de beurt aan 250 kinderboeken uit collectie van de Gemeentebibliotheek Rotterdam, circa 1500 centsprenten uit de Zeeuwse Bibliotheek Middelburg en het unieke exemplaar van het tijdschrift *De Schone Zakdoek* uit het Letterkundig Museum. Van deze collecties werden een moederfilm en een duplikaat in kleur vervaardigd. Wie deze collecties in de toekomst wil raadplegen krijgt een digitale gebruikerskopie.

Ontzuring II

In 1998 zijn na zorgvuldige selectie circa 1.000 boeken uit de KB-collectie bij de firma Archimascon uit Heerhugowaard ontzuurd met het Bookkeeper massa-ontzuringssysteem. In enkele gevallen hadden de boeken onder het ontzuringproces te lijden (zie hierover de bijdrage van Sophia Pauk in *Metamorfoze Nieuws* 3 en van Henk Porck in *Metamorfoze Nieuws* 4). Er zijn inmiddels enkele oplossingen bedacht om deze schade te minimaliseren. In de loop van dit jaar zullen nog eens 1.000 boeken uit de KB-collectie worden ontzuurd. De kwaliteitscontroles zullen in 1999 worden gecontinueerd en er is een uitgebreid onderzoek gepland, waarbij het effect van de ontzuring op de sterkte van het papier op langere termijn zal worden bekeken.

Projectvoorstellen Literaire Collecties

Op 27 mei a.s. zal de Beoordelingscommissie *Metamorfoze* weer bijeenkomen om de projectvoorstellen literaire collecties te bespreken die vóór 1 mei bij het BCB zijn ingediend. Nieuwe voorstellen voor conservering van literaire collecties kunnen dit jaar nog bij het BCB worden ingediend voor 1 oktober 1999.

Personalia

- *Jelle Krol* is conservator bij het Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum te Leeuwarden.

- *Flip Maarschalkerweerd* is lid van de Beoordelingscommissie *Metamorfoze* en werkzaam als Rijksarchivaris van Limburg. De foto's zijn gemaakt door de afdeling Optische Technieken van de KB te Den Haag, tenzij anders vermeld.

Voor meer informatie over het programma: Koninklijke Bibliotheek, Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal Postbus 90407, 2509 LK Den Haag Drs. D. Schouten (Literaire Collecties) telefoon: 070 3140313, e-mail: dennis.schouten@konbib.nl

Drs. I.A.M. Verheul (Behoud Nederlandse Boekproductie) telefoon: 070 3140425, e-mail: ingeborg.verheul@konbib.nl

fax: 070-3140427